

Dávid Lajos:

TELEKI SÁNDOR 1848-49-BEN

„Erős tanulmány volna egy biographia-írónak Teleki Sándor viselt dolgait megírni a kontinensen, ki együtt élt, mulatott és harcolt a földrészen minden művelt és barbár nemzetével, tűrte a dicsőséget, s kereste a bajt, járt ágyútűzön, tengeri viharon s hitelező csordán keresztül sértetlenül; jó barátja volt Victor Hugonak, a két Dumasnak, Lisztnek, Petőfinek s századunk egyéb versíró, éneklő, muzsikáló, képfestő és szoborfaragó hírneveseinek, segített Garibaldinak országokat hódítani s más nagy embereknek légvárakat építeni, értekezett királyokkal és császárokkal Magyarország sorsa felől s lelkesedett földönfutókkal és poétákkal a népszabadságért; teleszedte mellét érdemrendekkel, azért, hogy azokat ne viselje, s bejárta egész Európát azért, hogy felfedezze, milyen szép kilátás van a koltói dombról a kis »Buba« szőke feje fölött átnézve.” (Jókai Mór)

Nem könnyű dolog Teleki Sándor életének negyvennyolcas vonatkozásairól *röviden* írni – merthogy egész mozgalmassal-kezdős, *hosszú* élete a szabadságharcról szólt. Már gyermekkorai nevelője az a Táncsics Mihály, akinek börtönből való kiszabadítása a márciusi ifjúság egyik első forradalmi tetteként vonult be a történelembe. Ifjúkori tanulmányait és kalandosságait követően pedig alig huszonöt éves, amikor Kővár-vidéke harcos képviselőjeként a jobbágyfelszabadítás és az úrbéri viszonyok megszüntetése mellett foglal állást a kolozsvári országgyűlésben. A szabadságharc alatt kormánybiztos és Kővár-vidéki főkapitány, majd Bem József mellett őrnagy, ezredesi rangban verekcszi végig a téli hadjárat csatáit – mint az erdélyi hadsereg főintendánsa.

A „nők egykori kiváló kedvence” – akihez egész Erdélyben nem volt „se hozzá fogható lovas, se vívó, se céllövő” – mindig is sokkal inkább volt katona, mint politikus – ahogyan legismertebb barátja, Petőfi Sándor karddal a kezében is költő maradt, mindhalálig.

Mindketten Bem apó kedves honvédtisztjei voltak. A legendás tábornok 1848. december 10-én, Szatmáron találkozott először a „vad gróf”-al.

„Az első benyomás, melyet Bem tábornok rám tett, kellemetlen volt” – írta később visszaemlékezéseiben Teleki. „Előttem állt egy igénytelen kinézésű, kis homunculus, pisze orrával, duzzadt ajkaival, nyírott bajusszal, szakállát több nap óta otffejtette a borotva, öltözete hosszú, szürke köpönyeg lengyel-zsidósan szabva –, arcának jobb felén egy csak most hegedni kezdett seb ... Először láttam azon embert, ki életemre oly nagy befolyással volt, kit az események folytán a bálványozásig megszerettem, kinek nagysága eltölté lelkemet, kit még most is az imádásig becsülök – s ki az egész hadjárat alatt pártfogóm –, apám volt.”

Ha Teleki apjaként tekintett a tábornokra, Bem viszont gyermekeiként szerette-óvta mindkettőjüket. Petőfi jelenléte (kit Bem költőként, s fegyvelemsértési ügye kapcsán hírből már jól ismert), valamint lelkesítő versei presztízst és biztatást jelentettek a honvédek számára. Telekit helyismerete, szervező készsége, lovagló tudománya és vakmerősége tette Bem számára pótolhatatlanná. A francia és német nyelvtudás pedig mindkettőjüket alkalmassá tette arra, hogy a leginkább e két nyelven, de főleg franciául beszélő tábornokkal szót tudjanak váltani, és utasításait közvetítsék.

Hogy az erdélyi sereg élelemmel s egyéb szükségességekkel való ellátása oly rendszeres és jólszervezett lehetett a téli hadjárat idején, ez elsősorban Teleki Sándornak volt köszönhető. Már 1848. december 12-én levelet küldött Nagybányára, melyben az odaérkező 2289 főnyi katona és 450 ló számára kért és kapott helyet és ellátmányt. Aztán Bem seregével Kolozsvár felé indult – karácsony szombatján azonban még módot talált arra, hogy Nagybányára visszatérve elbúcsúzzék a Kővár-vidéki főkapitányi tisztségtől, arra hivatkozva, hogy „máshova van rendelve”.

Az ifjú gróf Bem legmerészebb vállalkozásaiban és minden fontosabb csatájában részt vett – aki futártisztként a legbizalmasabb és legkényesebb ügyeket bízta reá. Ott volt Kolozsvár, Marosvásárhely és Beszterce elfoglalásánál. Nagyszében első, sikertelen ostromakor a császáriak kilőtték alóla a lovát, ő maga is könnyebben megsebesült. Bem Tihuánál, minusz 20 fokos hidegben vívta ki egyik legvéresebb győzelmét Urban hadai felett; a 1849. január 3-i küzdelem elbeszélése Teleki Sándor egyik legdrámaibb, megrázó írása. A január 17-i gálfalvi csatában pedig a halál torkából mentette ki szeretett tábornokát; hőstettét az osztrák hadbíróóság 1852. évi halálos ítélete külön is kiemelte.

A két Sándor – Petőfi és Teleki – együtt éltek át az erdélyi hadjárat minden örömét és bánatát, győzelmeit és visszavonulásait. „Ott *csontosult* meg a barátságunk” – jellemezte szemléletesen Teleki a költővel való kapcsolatát. „Bem nagyon szerette őt, s én is egyik kedvence voltam: ő is, én is mindig a főhadiszálláson voltunk szállásolva, ha úgy történt, hogy helyszűke miatt nem fértünk el, mindig hozzám jött, s nálam töltötte az éjszakát.”

Amikor 1849. április 8-án Bem I. osztályú katonai érdemrendben részesült, s ő maga is érdemjeleket osztott tisztjeinek, a kitüntetettek között ott volt Petőfi és Teleki Sándor is. Akár mindketten elmondhatták volna amit a költő mondott ekkor Bem apónak: „Tábornokom, többel tartozom önnek, mint atyámnak; atyám csak életet adott nekem, ön pedig becsületet.”

Petőfi Segesváron eltűnt, Teleki pedig Világost követően az aradi várbörtönbe került. A vár kazamatájában érte meg a 13 honvédtábornok kivégzését, s hallgatta végig a sortüzet, amely négyük életét úgymond „kegyelemből” kioltotta. Lehetett volna a tizennegyedik vértanú; még mielőtt azonban szabadságharc alatti szerepéről az információk Erdélyből megérkeztek, Thun tábornok, a jóindulatú várparancsnok, és dr. Böhm, a korrupt katonaoorvos révén „untauglich”-nak, azaz az osztrák hadseregbe való besorozásra alkalmatlannak nyilvánították és elengedték. Úgy sétált ki a várból, hogy maga sem hitte, hogy szabad. Mire a hadbíróóság észbe kapott, már messze járt. Így történhetett meg, hogy csupán „in effigie”, azaz távollétében akasztották fel és ítélték teljes jószágvesztésre 1852-ben – s hogy saját „akasztása” történetét később ő maga is megírhatta.

Menekülése és megmenekülése súlyos lelkiismereti válságba sodorta, az öngyilkosság gondolatával is foglalkozott. Rózsa Sándor betyárjai rejtegették, majd álruhában Szerbián át külföldre menekült: Párizsban, angol felségterületen Jersey és Guernesey szigetein, majd Olaszországban élt 18 éven keresztül, régi bajtársak és új barátok, eszmetársai körében. Még első feleséget is a magyar szabadságharcot támogató, az emigráció tagjaival rokonszenvező angol Bickersteth családból választott magának; Jane Frances, azaz lady Anna eywood-i birtokán Mészáros Lázár honvéd altábornagy, a Batthyányi kormány hadügyminisztere is menedékre lelt (itt is halt meg, hamvait csak 1991-ben szállították haza, Bajára). Garibaldi alatt Itáliában a magyar légió élén Türr István volt parancsnoktársa – Kossuth Lajosnak pedig hű híve és tisztelője maradt mindhaláláig; száműzetésében is többször is meglátogatta, jelen

volt 1851-es ünnepélyes angliai fogadtatásán, s 1883-ban, még Turinba is eljutott hozzá, immár Nagybányáról, végső búcsút venni tőle.

Gróf Teleki Sándor emigráns társa, Komárom híres védője, az ekkor már újra Magyarországon élő Klapka tábornok után pontosan egy nappal halt meg nagybányai házában, 1892. május 18-án. A teljes magyar sajtó egyszerre emlékezett meg róluk, meleg szavakkal méltatták a szabadságharcost és íróát, a Nagybánya és Vidéke külön lapszámot is szentelt emlékének. Talán legszemélyesebben és legtalálósabban azonban az egyik élclap búcsúztatta: „Nem halt meg a derék ezredes, csak elment új világot látni, mivel itt a földön már minden országot, minden embert ismert...”

Élete utolsó évtizedében memoárokból örökítette meg kalandos életét. Az 1879-1883 között hat önálló kötetben megjelent visszaemlékezései – bár a történelmi hűség nem volt erőssége – kiváló, ma is kifejezetten élvezetes, olvasmányos korrajzok, a szabadságharc jeles személyiségeinek is hiteles dokumentumai.